

Ioan C. Opriș, *Ceramica romană târzie și paleobizantină de la Capidava în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos (sec. IV-VI p. Chr.)*, Editura Enciclopedică, București 2003, 241 p. (cu 11 grafice și șase tabele incluse în text) + 64 planșe

Apărută la o editură cu tradiție pentru literatura istorică și arheologică, în condiții grafice foarte bune, cartea domnului Ioan C. Opriș reprezintă teza de doctorat susținută în anul 2000 la Institutul Român de Tracologie, sub coordonarea „patriarhului ceramicii de epocă romană din România”, domnul dr. Gheorghe Popilian. Aceasta se adaugă studiilor monografice de sit privind ceramica romano-bizantină din provinciile Scythia Minor și Moesia Secunda – Halmyris¹, Babadag – *Topraichioi*² și Iatrus³. Până la publicarea exhaustivă și cu competență a

materialului pe situri arheologice, o întreprindere de genul celor avute în vedere de A. Opaïț⁴ sau G. Kuzmanov⁵ (referitoare la ceramica romano-bizantină din zona istro-pontică) nu poate fi decât lacunară.

Lucrarea este compusă din: *Cuvânt înainte* (p. 9-11), *Lista abrevierilor* (p. 13-15), *Capitolul I. Introducere istorică și arheologică* (p. 17-33), *Capitolul II. Ceramica romană târzie și paleobizantină descoperită la Capidava* (p. 35-175), *Capitolul III. Concluzii* (p. 177-190), *Bibliografie* (p. 191-217) și *Rezumat în limba engleză* (p. 219-241).

În primul capitol, autorul face un scurt istoric al săpăturilor arheologice din situl de pe limes-ul danubian, săpături inițiate în anul 1924 de G. Florescu, aplecându-se în mod special asupra unui *horreum* roman târziu identificat în anii 1942-1943 și cercetat în ultimele două decenii. La edificiul amintit, cercetările au fost coordonate, începând din anul 1992, chiar de dl. Ioan C. Opriș, iar materialul ceramic provenit de aici reprezintă, aproape în exclusivitate, subiectul lucrării de față.

Partea cea mai consistentă a lucrării o reprezintă, desigur, *Ceramica romană târzie și paleobizantină descoperită la Capidava* (capitolul II), unde materialul este prezentat și interpretat pe categorii, zone de proveniență, tipuri și forme.

Capitolul debutează cu amfore, care reprezintă, la fel ca în celelalte situri romano-bizantine a căror ceramică a fost publicată exhaustiv, principala categorie – în cazul Capidavei, acestea dețin 43 % din numărul pieselor prezentate în catalog⁶.

Amforele vest-mediteraneene sunt prezente la Capidava printr-un singur tip – *Spatheia / Keay XXVI*, tip produs atât în nordul Africii cât și în Hispania, în sec. VI și la începutul secolului următor. Amforele *Spatheia* reprezintă principalele vase de transport romano-bizantine de factură occidentală și în celelalte situri din zona istro-pontică⁷.

Amforele orientale sunt atestate prin șapte tipuri – *Carthage L R 1, L R 2, L R 3, L R 4, L R 5, L R 14* și *Zeest 99*, reprezentând 68 % din totalul materialului amforic analizat; dintre acestea, de departe cele mai numeroase sunt piesele *L R 1* și *L R 2*, care reprezintă 31 %, respectiv 23 % din recipientele pentru transport orientale, situație caracteristică și altor situri romano-bizantine din zonă⁸.

La cele șapte tipuri prezentate, autorul adaugă în catalog și cinci piese neidentificate (p. 72-73 / cat. nr. 120-124, pl. XXIV-XXV). Dintre acestea, piesa nr. 122 aparține, cu siguranță, tipului *Carthage L R 3*, iar piesa nr. 124 tipului *Seleucia in Pieria*, așa cum crede și autorul, însă în perioada romano-bizantină aceste vase se realizau doar în situri din bazinul Mării Negre⁹.

Amforele provinciale pontice sunt reprezentate tot prin șapte tipuri – *Kuzmanov XV, Kuzmanov XVI, Opaïț B V, Zeest 94, Antonova IX, Kuzmanov XIII* și *Kuzmanov IX*, reprezentând 28 % din numărul recipientelor pentru transport. Numărul mare al acestora și capacitatea foarte redusă (sub 3 l), care le face ineficiente chiar și pentru transportul pe distanțe scurte, pledează pentru existența unor ateliere producătoare ale tipului în discuție la Capidava. Paradoxal, vasele *Kuzmanov XV*, foarte răspândite în epocă în Scythia Minor și Moesia Secunda¹⁰, sunt prezente în catalog prin doar două exemplare, care, în plus, nu provin din sectorul cercetat de autor.

Noi considerăm că autorul trebuia să includă piesa nr. 168 (p. 81, pl. XXVIII) nu în tipul *Zeest 94*, ci într-o variantă mai târzie a acestuia – *Zeest 104* sau *105*, deoarece primul tip de datează în sec. II-III p.Chr. și se caracterizează printr-o capacitate de cca. patru ori mai mare decât a piesei de la Capidava¹¹; o altă observație care trebuie făcută aici este că tipurile *Zeest*

94 (sau 104-105) și Kuzmanov XVII nu se referă la aceleași piese, așa cum susține domnul Ioan C. Opreș în subtitlu. În ceea ce privește amforele *Antonova IX*, pe care autorul le include în rândul produselor pontice, suntem de părere că acestea trebuie considerate importuri, ținând cont de caracteristicile pastei și de atestarea lor în bazinul Mării Mediterane – în Palestina¹², Italia (la Roma – unde sunt considerate produse nord-africane)¹³ și Creta (la Gortina – unde sunt considerate locale)¹⁴. Piesele au structura și culoarea pastei identice, ceea ce ne determină să susținem existența unui singur atelier, sau cel mult, a unei singure regiuni producătoare (cel mai probabil Creta).

Autorul susține că cele două amfore de la Capidava incluse în tipul *Kuzmanov XIII* sunt singurele din Dobrogea, dar, cu aproape patru decenii în urmă, la Dinogetia a fost descoperită o piesă identică cu cele amintite, datată însă în sec. XI-XII deoarece provenea dintr-un bordei¹⁵, cu toate că acesta nu se regăsește în repertoriul formelor medievale timpurii.

Domnul Ioan C. Opreș include în catalog și amforele de masă reprezentate la Capidava prin două tipuri, precum și capacele de amfore, prezente printr-un singur tip, cunoscut în întreaga lume romană din sec. I a.Chr. până la începutul sec. VII p.Chr.

Recipientele pentru conservare (*dolia*) și vasele de bucătărie lucrate pe roata rapidă (oale, cratițe, strecurători, capace) sunt atestate prin foarte puține exemplare, aproape în exclusivitate locale.

Cea mai interesantă parte a lucrării o reprezintă, după părerea noastră, cea dedicată oalelor de bucătărie modelate cu mâna sau pe roata lentă, autorul prezentându-ne piese provenite dintr-un complex închis, datat în a doua jumătate a sec. VI, piese ce pot fi utilizate în încadrarea tipologică și cronologică a celor provenite din alte situri dobrogene. În tratarea acestor vase, domnul Ioan C. Opreș reușește să înlăture unele șabloane prezente în literatura arheologică românească în ultimele decenii, în special în ceea ce privește atribuirea etnică a produselor în discuție (în cazul în care ele nu sunt complet ignorate !).

Vesela pentru servitul lichidelor deține al doilea loc în cadrul descoperirilor ceramice romano-bizantine de la Capidava, cu un procent de 16 %. Aceasta este reprezentată prin ulcioare, câni, cești și cupe care, cu o singură excepție, sunt produse locale.

Surprinzător, vesela pentru servitul mesei ocupă doar locul al patrulea în cadrul categoriilor ceramice, cu o pondere de 10 %, deși în alte situri din Scythia Minor aceasta se situează pe locul al doilea, după amfore¹⁶. În plus, în acest caz trebuie remarcat și numărul mic al formelor, *African Red Slip Ware* fiind reprezentată prin cinci – *Hayes 56, 87, 97, 104 și 105* iar *Late Roman C Ware* prin doar trei – *Hayes 2, 3 și 10*, la acestea adăugându-se o piesă locală, fără analogii.

Autorul include în catalog și cele câteva vase pentru toaletă (unguentarii) precum și patru piese cu caracter liturgic sau devoțional (un *turibulum* și trei *ampulae*), acestea din urmă, foarte importante datorită rarității lor.

Opaițele, pe care domnul Ioan C. Opreș le încadrează în zece tipuri, reprezintă ultima categorie ceramică prezentată în lucrare. Majoritatea pieselor sunt de factură provincială pontică (unele imitând obiecte de import). Despre câteva lucerne se poate afirma, datorită analogiilor, a caracteristicilor pastei și a manierei de fabricare că sunt importuri orientale sau nord-africane.

Concluziile, vasta bibliografie, rezumatul în limba engleză și ilustrația excelentă întregesc lucrarea.

Remarcabil pentru această lucrare este faptul că, atât pentru amfore cât și pentru alte categorii ceramice, autorul dă, atunci când este posibil, capacitatea acestora, aflată prin măsurători experimentale sau prin calcule matematice, în l și în unități de măsură romane – *sextarii, congii, modii, amphorae*.

În ceea ce privește proveniența ceramicii de la Capidava, observăm că, la fel ca în cazul altor situri romano-bizantine din Scythia Minor și Moesia Secunda, pe primul loc se situează piesele orientale, acestea fiind urmate de cele provinciale pontice și de cele vest-mediteraneene. Diferențele în ceea ce privește ponderea diverselor categorii față de cazul altor situri (în special numărul mic de vase pentru servitul mesei și de bucătărie) o putem pune pe seama funcționalității edificiului cercetat de autorul lucrării.

Deși *Ceramica romană târzie și paleobizantină de la Capidava în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos (sec. IV–VI p.Chr.)* tratează, aproape în exclusivitate, materialul provenit din sectorul pe care autorul îl coordonează (cu toate că în situl de pe *limes*-ul danubian se efectuează săpături pe mai multe sectoare), aceasta constituie un exemplu pentru colectivele de cercetare de pe alte șantiere de epocă romană și romano-bizantină din Dobrogea și, în general, pentru arheologia românească, în condițiile în care, în depozitele diverselor instituții „rămân inedite” tone de materiale.

1. Opaïț 1991a; Topoleanu 2000. Lucrările tratează întreaga ceramică a sitului, în care piesele romano-bizantine reprezintă peste 95 %.
2. Opaïț 1991b.
3. Böttger 1982; Böttger 1991.
4. Opaïț 1996. Exceptând amforele, autorul se bazează în primul rând pe materialul de la Halmyris și Babadag – *Topraichioi*.
5. Kuzmanov 1985. Autorul se bazează pe ceramica din câteva situri din nord-estul Bulgariei.
6. Pentru comparație, la Halmyris acestea reprezintă 42,64 % (Topoleanu 2000, 227, 255/ tab. XXXVIII), iar la Babadag – *Topraichioi* peste 50 % (Opaïț 1991b, 251/ tab. 4).
7. Excepție o constituie doar Tomisul, unde acestea reprezintă doar 5 % din numărul amforelor nord-africane, situându-se în urma recipientelor *Keay VIII, LXI-LXII, LV, LVII și XXXV* (calcule după Opaïț 1997-1998).
8. La Halmyris amforele orientale reprezintă 67,2 %, iar *L R 1* și *L R 2* 37 %, respectiv 33,6 % din aceste produse (Topoleanu 2000, 132, 135). Pentru alte situri, ponderea vaselor *L R 1* și *L R 2* din numărul total al amforelor este următoarea: Babadag – *Topraichioi* – 18,2 %, respectiv 16 % (calcule după Opaïț 1991b, 240/ tab. 1); *Ibida* – 44,1 %, respectiv 23,5 % (calcule după catalogul din Opaïț 1991c); *Acrae și Bizone* – 34 %, respectiv 31 % (calcule după catalogul din Kuzmanov, Salkin 1992); *Iatrus* – 6,5 %, respectiv 22,4 % (calcule după Böttger 1991, 157/ tab. 1).
9. Paraschiv 2000-2001, 462-463.
10. La Halmyris dețin primul loc în cadrul amforelor pontice, cu 30,6 % din numărul acestor produse și 8,9 % din întregul material amforic (Topoleanu 2000, 151, 158/ tab. XXII). La Babadag – *Topraichioi* vasele *Kuzmanov XV* reprezintă 6,3 % din recipientele pentru transport (calcule după Opaïț 1991b, 240/ tab. 1), iar la *Iatrus* 3,6 % (calcule după Böttger 1991, 157/ tab. 1).
11. Zeest 1960, 118, 121-122, pl. 38, 41. Volumul amforelor *Zeest 94* a fost stabilit de noi pe baza măsurătorilor experimentale asupra unor amfore întregi din depozitele Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea.
12. Zemmer 1977, 79, pl. 23/ 67, *apud* Opaïț 1996, 69.
13. Saguí, Ricci, Romei 1995 (1997), 36, fig. 2/ 4-5.
14. Portale, Romeo 2000, 422, fig. 5/ 44.
15. Barnea I. 1967, 264, 266, fig. 159/ 3.

16. La Halmyris aceasta deține 25,5 % din întreaga ceramică, fiind reprezentată prin 20 de forme orientale și 15 nord-africane, la care se adaugă 11 piese de factură provincială pontică (Topoleanu 2000, 41-87, 220-224, 255/ tab. XXXVIII).

Bibliografie

- Barnea, I. 1967, *Ceramica de import*, în Ștefan, Gh., Barnea, I., Comșa, M., Comșa, E., *Dinogetia I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța – Garvăn*, BiblArh XIII, București, 229-276.
- Böttger, B. 1982, *Die Gefäßkeramischen aus dem Kastell Iatrus*, în *Iatrus – Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der Unteren Donau. II. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966-1973*, Akademie Verlag, Berlin, 33-148, pl. 11-54.
- Böttger, B. 1991, *Die Gefäßkeramischen Funde (1975-1981)*, în *Iatrus – Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau IV Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1981*, Akademie Verlag, Berlin, 157-166, pl. 45-54.
- Kuzmanov, G. 1985, *Rannovizantijska keramika ot Trakija i Dakija (IV – nacialoto na VII v.)*, RazPr XIII, Sofia.
- Kuzmanov, G., Salkin, A. 1992, *Anticini amfori akvatoriata na Cernomorskato kraibrejje na Iojna Dobrudja*, Izvestija Varna 28 / 43, 27-61.
- Opaït, A. 1991a, *Ceramica din așezarea și cetatea de la Independența (Murighiol) – secolele V î.e.n. – VII e.n.*, Peuce 10, I, 133-180; II, 165-216.
- Opaït, A. 1991b, *Ceramica*, în Opaït, A., Zahariade, M., Poenaru-Bordea, Gh., Opaït, C., *Fortificația și așezarea romană târzie de Babadag – Topraichioi*, Peuce 10, I, 211-260; II, 230-283.
- Opaït, A. 1991c, *O săpătură de salvare în orașul antic Ibida*, SCIVA 42, 1-2, 21-56.
- Opaït, A. 1996, *Aspecte ale vieții economice din provincia Scythia Minor (secolele IV-VI p. Ch). Producția ceramicii locale și de import*, Bibliotheca Thracologica XVI, București.
- Opaït, A. 1997-1998, *North African and Spanish amphorae in Scythia Minor*, Il Mar Nero 3, 47-95.
- Paraschiv, D. 2000-2001, *Observații asupra unui tip de amfore romano-bizantine*, Pontica 33-34, 459-467.
- Portale, E. C., Romero, I. 2000, *Le anfore locale di Gortina ellenistica e romana*, RCRFActa 36, Abingdon, 417-426.
- Saguí, L., Ricci, M., Romei, D. 1995 (1997), *Nuovi dati ceramologici per la storia economica di Roma tra VII e VIII secolo*, în Démians d'Archimbaud, G. (ed.), *La céramique médiévale en Méditerranée. Actes du VIe Congrès de l'Association Internationale pour l'Étude des Céramiques Médiévales en Méditerranée, Aix-en-Provence, 13-18 novembre 1995*, Aix-en-Provence, 35-48.
- Topoleanu, F. 2000, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I-VII d.Ch.)*, Tulcea.
- Zeest, I. B. 1960, *Keramičeskaja tara Bospora*, MIA 83.
- Zemmer, A. 1977, *Storage jars in ancient sea trade*, Haifa.